

UDK: 316.334.56:005.56:711

DOI: 10.5379/urbani-izziv-2014-25-01-002

Prejeto: 26. 7. 2013

Sprejeto: 10. 2. 2014

Aidan CERAR

Od odziva do pobude: potencial kontributivne participacije

Kljub večdesetletnemu raziskovanju participacije v urbanizmu in razvoju metod vključevanja javnosti v urejanje prostora je vrzel med odločevalci in načrtovalci na eni strani in lokalnimi prebivalci na drugi še vedno pogost spremljevalec urejanja prostora. Zaradi tega je raziskovanje participacije javnosti v urejanju prostora postala klasična tema ved, povezanih z urbanizmom. Ob tem pa opazamo, da je večji del pozornosti namenjen primerom participacije v urejanju prostora, ki pomenijo odziv na določen načrt ali poseg, precej manj te pa je namenjene participativnim praksam, ki temeljijo na pobudi in iskanju novih vsebin za premalo izkoriščene oziroma degradirane prostore. Govorimo o pobudah nove rabe določenih prostorov, ki pa po navadi slej ko prej povzročijo tudi posledične fizične spremembe teh prostorov. V članku

opredelimo različne vrste lokalnih pobud ter se osredotočimo na razliko med reakcijskimi in kontributivnimi lokalnimi pobudami ter to povežemo s konceptom skupnosti. Članek temelji na študiji primerov participacije v urejanju prostora. Na koncu pojasnimo specifične razlike med izbranimi primeri, iz tega pa izpeljemo sklepe, ki poudarjajo pomen in priložnost systemskega spodbujanja kontributivne participacije. Iz članka izhaja priporočilo, da je treba na sistemski ravni olajšati možnosti participacije v iskanju novih vsebin za premalo izkoriščene prostore, saj je v recesiji teh prostorov več, zapleten in nepredvidljiv sistem pa odvrne mnoge ustvarjalne pobude.

Ključne besede: participacija, lokalne pobude, urbana regeneracija, skupnosti

1 Uvod

Koncept participacije je pomembnejše mesto v urejanju prostora pridobil po drugi svetovni vojni. Za pomemben mejnik veljata 9. mednarodni kongres moderne arhitekture (ang. *International Congresses of Modern Architecture*, v nadaljevanju: CIAM) in poznejše iskanje novih praks v arhitekturi. Za nas je med temi najpomembnejši odmik od tehnokratskega pristopa urejanja prostora, torej transformacija vloge vsevednega arhitekta, in s tem povezan poudarek na bolj participativnem urbanizmu (Chasin, 2011). Velikokrat so bili posledice modernističnega urejanja prostora učinki oziroma rabe prostora, ki so se od načrtovanih precej razlikovali (Uršič, 2008), pojavljala pa sta se tudi odpor in nasprotovanje javnosti (Čerpes, 2011). Posledično so se strokovnjaki začeli sistematično ukvarjati z analizo in vpeljevanjem participacije v urejanje prostora. Osnovni cilj teh prizadevanj je bila na eni strani demokratizacija urejanja prostora, kar je bilo skladno s splošnim političnim gibanjem v razvitem svetu in povečujočim se deležem držav, ki so sprejemale demokratični politični sistem. Ta praviloma temelji na predstavniki in neposredni demokraciji in formalizirani participaciji kot nekakšnem korektoru predstavnškega modela. Na drugi strani je bil cilj zmanjševanje vrzeli med načrtovalci in odločevalci ter javnostjo oziroma prebivalci. Tako je bila participacija v urejanju prostora analizirana tudi lestvično, glede na stopnjo dejanskega vpliva udeležencev participativne prakse na odločanje. Na primer Sherry Arnstein (1969) je oblike participacije postavila na lestvico, ki jo je sama imenovala *tipi participacije in neparticipacije*. Oblike participacije in predvsem vlogo participacije v procesu odločanja je primarno razdelila v tri splošnejše sklope: neparticipacija, navidezna moč državljanov in moč državljanov. Lestvica ima sicer osem stopenj, najnižje je *manipulacija*, najvišje pa *državljansko vodenje*. Analizirane pa so bile tudi specifične oblike participacije v urejanju prostora in njihovi potenciali (na primer Sinclair, 1977). Oba pristopa sta se v glavnem osredotočala na participativne prakse, vpeljane od zgoraj. Različne tehnike participacije pa so analizirane predvsem s stališča načrtovalca prostora, v smislu potencialnega vključevanja rezultatov participativnih praks v urejanje prostora s strani mestnih uprav, odločevalcev in načrtovalcev. Tovrstno pojasnjevanje participacije v urejanju prostora opredeljujemo kot nezadostno, saj delež participativnih praks nastane po sistemu od spodaj in nekatere nikoli ne pridejo v stik z odločevalci, na primer, sodelovanje različnih skupnosti pri izboljšanju kakovosti javnega prostora soseske oziroma javnega prostora v zasebni lasti. Na tem področju se v članku oddaljujemo od politoloških definicij participacije, ki to praviloma opredeljujejo kot komunikacijski proces med prebivalci in odločevalci (glej Lavtar, 2007), in se približamo sociološkim, ki participacijo razlagajo kot sodelovanje posameznikov v družbenih procesih. Definicija, ki je najprimernejša za ta članek,

participacijo označuje kot različne, specifično neopredeljene aktivnosti v soseski, katerih cilj je njeno izboljšanje (Filipovič Hrast in Dekker, 2009). Koncept participacije se pogosto deli na formalno participacijo in neformalno participacijo, občasno pa se uporablja tudi izraz *od spodaj* in *od zgoraj* ter *vertikalna* in *horizontalna* participacija (glej na primer van Beckhoven in van Boxmeer, 2007; Mlinar 1973; Pek Drapal in Drevenšek, 2001; Bizjak, 2012; Blakeley in Evans, 2008, ter Foster-Fishman idr., 2009). Izhajajoč iz obrazložitve lahko sklenemo, da gre za precej podobno razdelitev, ki pogosto loči zakonsko predpisano participacijo (od zgoraj, formalna participacija) in zakonsko neobvezno participacijo (od spodaj, neformalna participacija; glej Bizjak, 2012).

Kot sogovornik ustanov za urejanje prostora je največkrat omenjena javnost ali lokalna skupnost. Verjetno je z javnostjo največkrat mišljena skupnost zainteresiranih posameznikov, z lokalno skupnostjo pa bolj ali manj povezana skupina prebivalcev nekega območja. Torej bi lahko šlo za nekakšno lokalno skupnost, ki se ideološko napaja v Toenniesovi skupnosti (*Gemeinschaft*⁽¹⁾), njeni pripadniki pa so trdno povezani, srečujejo se pogosto, med seboj so si domači, zaupajo si in so si v določenih značilnostih podobni (Mlinar, 1973; Brint, 2001, in Filipovič, 2007). Pogosto je bilo analizirano, v katerih pogojih se pojavi participacija v urejanju prostora (na primer Larrsen idr., 2004) in s katerimi najprimernejšimi tehnikami vključevanja javnosti zagotovimo najmanj moteno izvedbo načrtovanih posegov. Med drugim so te analize pokazale, da se lokalne skupnosti v urejanje prostora najverjetneje vključijo, kadar gre za prostor, na katerega je skupnost navezana. To je spodbudilo vprašanje (glej Jones, 2003, ter Mathers idr., 2008): ali je participacija motivirana skupnostno ali pomeni samo pragmatično sredstvo za doseg nekega cilja in jo je treba pojasnjevati kot popolnoma instrumentalno ravnanje? V primeru slednjega bi odločitev posameznika temeljila na tehtanju individualnih stroškov in koristi, ki bi mu jih vključevanje v participativno prakso prineslo. Toda tovrstno pojasnjevanje participacije v urejanju prostora le redko ponudi enopomenske odgovore, še posebej, če se prebivalci določenih območij v podobnih okoliščinah vključijo v prakse participacije na lokalni ravni, medtem ko se prebivalci drugih območij, čeprav izražajo nezadovoljstvo z načrtovanim posegom, ne vključijo v participativno prakso ne individualno ne skupnostno (glej tudi Gans, 1962, ali Granovetter, 1973). Ker analiza participacije kot instrumentalnega ravnanja v določenih okoliščinah ne uspe zadostno pojasniti posebnosti posameznih primerov, sta bila kot novi spremenljivki pogosto vpeljana koncepta *socialni kapital* in *skupnost*. Na najpreprostejši način lahko socialni kapital pojasnimo kot kapital, ki se nanaša na socialne vezi ter spremljajoče norme in zaupanje (Putnam, 2000). Definiciji skupnosti se bomo na tem mestu izognili, saj je bila ta v sociološki teoriji opredeljena nešteto krat, v vprašanju skupnosti pa

so se ukvarjali številni avtorji, na primer Ferdinand Toennies, Emile Durkheim, Benedict Anderson, Louis Wirth, Amitai Etzioni, Pitirim Sorokin in drugi. Zaradi množice definicij skupnosti se v tem članku izogibamo navezavi na konkretno definicijo. Za razumevanje članka zadošča preprosta definicija, da je skupnost množica (bolj ali manj) povezanih posameznikov. Pomembno je tudi vprašanje, koliko je vezi, ki povezujejo posameznike. Lahko gre za eno vez (bivanje v isti četrti) ali za seštevke več vezi (bivanje v isti soseski, podoben življenjski stil, poklic, vera itd.). Podobno koncept skupnosti opredelita tudi Pitirim Sorokin in Carle Zimmerman (1929; navedeno v Mlinar, 1973). Hkrati določen pomen pripisujemo tudi trajnosti teh vezi.

Največ pozornosti bo v članku namenjeno študiji in primerjavi izbranih lokalnih primerov. Iz tega izhajajoči sklepi bodo pomenili potencialen prispevek k lokalnemu sistemu urejanja prostora, hkrati pa bodo dovolj univerzalni, da bodo predstavljali prispevek k raziskovanju participacije v urejanju prostora v bolj splošnem, transnacionalnem smislu. Tako bodo prispevali k teoretičnemu razumevanju pojava participacije v urejanju prostora. Temo participacije v urejanju prostora smo izbrali na podlagi domneve, da je razvoj tega področja pomemben za prihodnje predvidene primere urbane regeneracije. Pomen vključevanja lokalne skupnosti v proces prenove oziroma regeneracije poudarjajo mnogi avtorji (na primer Križnik, 2008, ter Ho idr., 2012). V primeru Ljubljane gre verjetno najprej za regeneracijo stavbnega fonda – sosesk, zgrajenih v drugi polovici 20. stoletja. V takih soseskah prebiva približno polovica prebivalcev Ljubljane, poudarja Dejan Rebernik (2002). Določena posebnost slovenskih stanovanjskih sosesk je izrazito razdrobljeno individualno lastništvo stanovanj. Gre za posledico zakonov iz zgodnjih devetdesetih let. Zato regeneracija teh stanovanjskih sosesk ne bo mogoča brez intenzivnega vključevanja njihovih prebivalcev (oziroma lastnikov stanovanj). To pa zahteva razvoj sistema urejanja prostora na področju participacije prebivalcev v urbani regeneraciji. Tako v članku izhajamo iz široko postavljenih raziskovalnih vprašanj:

- Kateri dejavniki spodbudijo participacijo v urejanju prostora?
- Kako ti dejavniki vplivajo na obliko participacije?
- Kako spremembe na področju oblikovanja skupnosti vplivajo na participacijo v urejanju prostora?
- Kakšna je povezava med socialnim kapitalom in participacijo v urejanju prostora oziroma katere vezi povezujejo udeležene v lokalnih pobudah?
- Ali obstajajo sistemske ovire (v lokalnem in nacionalnem smislu), ki zavirajo razvoj lokalnih pobud, katerih cilj je nova vsebina degradiranih prostorov?

Raziskovalna vprašanja so namenoma oblikovana široko, saj z njimi ne želimo omejiti induktivnega sklepanja. Namen štu-

dije primerov ni potrditev (ali zavrnitev) postavljenih hipotez, ampak induktiven razvoj novih dognanj. Iz tega izhaja tudi metodologija raziskave, na kateri temelji članek.

2 Teoretična izhodišča

2.1 Pomen socialnega kapitala v participaciji v urejanju prostora

Vlogi socialnega kapitala v participaciji v urejanju prostora je bil pripisan velik pomen, predvsem prek vprašanja, ali je v soseskah, v katerih je raven socialnega kapitala višja, participacija verjetnejša (Hays in Kogel, 2007; Docherty idr., 2001, in Leilevendt, 2004). Kot soseske z višjo stopnjo socialnega kapitala bi lahko opredelili tiste soseske, v katerih je povezanost med prebivalci večja, enako tudi vpetost v sosesko. Načeloma je večina omenjenih avtorjev naklonjena korelaciji med participacijo in socialnim kapitalom, kot pomembno pa se kaže razlikovanje med vezivnim in premostitvenim (ang. *bonding in bridging*) socialnim kapitalom. Vezivni povezuje homogene skupnosti, katerih člani so trdno povezani (skupnosti, podobne prej omenjeni *Gemeinschaft*), premostitveni pa različne posameznike in skupine, ki so povezani s šibkimi vezmi (Woolcoc 1998, navedeno v Bull in Jones, 2006). Participacija (v politološkem smislu) naj bi bila predvsem rezultat premostitvenega socialnega kapitala (glej Gans, 1962) oziroma šibkih vezi, saj te povezujejo večje število posameznikov kot močne (Granovetter, 1973). Podobno se je participacija v urejanju prostora povezovala s konceptom skupnosti – šlo je predvsem za raziskovanje sprememb med ruralnimi in urbani skupnostmi (Wirth, 1939). Urbani način življenja je namreč klasičnemu razumevanju skupnosti pomenil grožnjo, saj posameznik vpetosti v lokalno skupnost iz preživitvenih razlogov ne potrebuje več (glej Inglehart in Welzel, 2005). Torej si lahko privoščiti, da ne pripada skupnosti, kar pa naj bi imelo negativen vpliv na politično participacijo (glej tudi Putnam, 2000), ker je mobilizacija nepovezanih posameznikov veliko manj verjetna. To pa ne pomeni, da urbanih lokalnih skupnosti sploh ni – te se največkrat spletejo v soseskah, v katerih so prebivalci povezani prek bivanja in dela (Križnik, 2008). Če povzamemo, pride do participacije hitreje, če skupnost med seboj sodeluje oziroma redno komunicira. Vendar tudi če lokalna skupnost predhodno ni povezana, jo lahko nestrinjanje z načrtovanim projektom poveže, vez med člani skupnosti pa postaneta jeza in nasprotovanje (Sennet, 2002). V tem pogledu je raziskovanje participacije v urejanju prostora s stališča lokalne skupnosti in zaznavanja grožnje na ravni skupnosti popolnoma smiselno, saj lahko z navedenimi spremenljivkami pojasnimo razlike med lokalnimi pobudami. Manj primerne so te spremenljivke pri pojasnjevanju participacije, ki ni sprožena s strani zunanje grožnje.

V skladu z zgoraj navedenimi načini analiziranja skupnosti in socialnega kapitala se je pogosto analizirala predvsem participacija, ki se navezuje na odziv lokalne skupnosti na določen projekt ali politiko, medtem ko je bila participacija kot kontributivna komponenta urejanja prostora precej bolj prezrta. Pojasnimo vpeljana koncepta: Zdravko Mlinar (1973) loči kontributivno in konzumtivno participacijo v urejanju prostora. Prva se nanaša na prispevanje skupini in posluževanje določenih dobrin skupine. Druga, konzumtivna participacija v urejanju prostora se nanaša na zadovoljevanje določenih potreb posameznika prek participacije v skupnost. V svojem primeru se od Mlinarjeve definicije nekoliko oddaljimo, saj smo na ravni analize primerov participativnih praks, torej v nekakšni predfazi svoje raziskave, zaznali nekoliko drugačno razdelitev participativnih praks. Prvi tip predstavlja odziv na določeno zaznano grožnjo, medtem ko se drugi nanaša na iskanje (in izvajanje) novih vsebin za premalo izkoriščene prostore/kraje (razlikovanju med krajem in prostorom v članku ne bomo posvetili večje pozornosti oziroma se bomo zadovoljili z osnovno razdelitvijo, ki prostore povezuje z njihovo instrumentalno funkcijo, kraje pa z reflektivno prizoriščnostjo (Hočevar, 2000). Teh prostorov ne moremo povezati z nobeno širšo grožnjo oziroma skupnosti, ki sodelujejo, te grožnje ne zaznavajo. Ker je Mlinarjevo razlikovanje kontributivne in konzumtivne participacije med obravnavanimi analizami participativnih praks najbližje našemu načinu opredeljevanja, smo za kontributivno participacijo uporabili Mlinarjev izraz, saj gre dejansko za prispevek skupnosti in/ali vsebini premalo izkoriščenih in degradiranih prostorov. Participacijo kot odziv lokalne skupnosti smo imenovali reakcijska lokalna pobuda^[2], saj gre za reakcijo na določeno zunanjo grožnjo. Pojasnjevanje razlik med navedenima tipoma participacije je med drugim tudi tema tega članka.

2.2 Potencial kontributivne participacije v urejanju prostora

Reakcijske lokalne pobude so posledica grožnje, ki mobilizira lokalno skupnost. Marksistični teoretiki (glej Harvey, 2008 in 2012) pogosto zaznajo grožnjo s strani lokalnih prebivalcev povežejo z naložbami, torej s kapitalom. Izhajajo iz teze, da se del presežkov kapitala nalaga v nepremičninske projekte – za akumulacijo kapitala in ustvarjanje dobička, če ostanemo na ravni osnovne analize. Torej avtor urbanizacijo opredeljuje kot proces absorpcije presežkov kapitala. Pogosto se v ta namen splete širša koalicija med investitorji, odločevalci in pogosto celo strokovnjaki (ang. *growth coalition*, glej Molotch, 1976 in 1988). Če lokalni prebivalci oziroma skupnosti, ki določen prostor uporabljajo in/ali se z njim identificirajo, v projektu, ki ga vodi prej omenjena koalicija, ne prepoznajo svojih interesov oziroma zaznajo, da projekt te ogroža, lahko oblikujejo lokalno

pobudo, ki se bori proti projektu. To bi v lokalnem smislu hipotetično lahko potrdili ali zavrnilo, če bi primerjali število lokalnih pobud pred kriznim stanjem in danes – ob domnevi, da zaradi zmanjšane kupne moči oziroma povpraševanja ni več toliko nepremičninskih projektov. Vendar take primerjave niso mogoče, saj primarno ni nobenega metodološko zanesljivega in veljavnega pregleda lokalnih pobud, sekundarno pa bi potrebovali več takih pregledov vsakih nekaj let, da bi podatke lahko primerjali. Če izhajamo iz marksistične teorije, bi morale število reakcijskih lokalnih pobud upasti, saj je zaradi zmanjšanja povpraševanja pričakovano tudi zmanjšanje števila investicij v nepremičninske projekte. Tako pride do upada klasičnih vsebin urbane regeneracije: zaradi padca kupne moči se zmanjša interes za gradnjo stanovanj in trgovskih površin, obenem zaradi krčenja gospodarstva ni več toliko povpraševanja po novih poslovnih prostorih. To potrjuje tudi število izdanih gradbenih dovoljenj v Sloveniji. V zadnjih petih letih je bil padec števila izdanih dovoljenj izrazit – na primer leta 2006 je bilo izdano 43 % več gradbenih dovoljenj kot leta 2011^[3] –, zaradi tega postajajo vsebine urbane regeneracije, ki se razvijejo na način od spodaj, za urejanje prostora pomembnejše.

Če na tem mestu vpeljemo teorijo kulturnih sprememb (glej Inglehart in Welzel, 2005), naj bi bila postindustrijska družba vse bolj nagnjena k vrednotam samoizražanja (ang. *self-expression*), kar je med drugim posledica poklicne specializacije, večje stopnje izobraženosti, večjega pomena ustvarjalnosti v postindustrijski ekonomiji in povečani družbeni kompleksnosti. Vzporedno z vrednoto samoizražanja se v postindustrijski družbi razvije tudi dvom v koncept vsevedne avtoritete, s tem pa se razvijejo bolj spontane in s specifično zadevo povezane družbene akcije. Iz tega lahko izpeljemo lokalne pobude, ki temeljijo na izražanju in ustvarjalnosti članov lokalne pobude, ki se v našem primeru izraža prek spreminjanja fizičnih ali socialnih značilnosti določenega kraja. Tako smo teoretično pojasnili družbene dejavnike, povezane z reakcijsko in s kontributivno participacijo.

3 Metode

Raziskava, na kateri temelji članek, je bila izvedena v okviru doktorske disertacije. V članku bomo pojasnili le bistvene metodološke okvire raziskave. Izbrana je bila izrazito kvalitativna metoda raziskovanja, ki je izhajala iz tako imenovanega pristopa *grounded theory*^[4] (v nadaljevanju: GT). Čeprav GT pomeni celosten znanstveno-raziskovalni aparat (glej Kavčič, 2012), smo jo v našem primeru kot metodo preoblikovali tako, da ustreza področju in ciljem našega raziskovanja. Predvsem smo se oddaljili od zgodnjih oblik GT, ki predvidevajo izrazito induktivni način raziskovanja. V našem primeru to ne bi bilo smiselno, saj na področju raziskovanja participacije v urejanju

prostora že obstaja množica teorije in raziskav, ki jih ne bi bilo smiselno spregledati, saj bi to, hipotetično, omogočilo sklepe, ki so že bili postavljeni (oziroma ovrženi). GT kot metoda ne sledi cilju potrjevanja ali zavračanja hipotez. Cilj GT ni merjenje kvantitativnih značilnosti določenega pojava, ampak izgradnja teorije, s katero povzamemo vsebinske značilnosti raziskovanih pojavov, »določimo pojme, z njimi opišemo pogoje, v katerih se pojavljajo delovanja, interakcije, v katerih se ti pojavi izrazijo, in posledice, ki jih ti pojavi povzročijo«, poudarja Matic Kavčič (2012: 7). Vzoredno smo si za področje raziskovanja izbrali lokalni kontekst, saj je bil eden od ciljev naše raziskave prenos spoznanj v lokalni sistem urejanja prostora, ne pa postavljanje univerzalnih novih teorij. Cilj je bil prispevati k potencialnim urbanim regeneracijam^[5] z novimi dognanji, kar je bilo tudi razlog za izbiro metode GT. Natančneje, izogniti smo se hoteli natančni hipotezi, ki bi jo med raziskavo potrdili ali ovrgli, zato smo postavili splošnejša raziskovalna vprašanja, ki pa smo jih med raziskavo razvijali prek tez, ki smo jih postavljali *ad hoc* ter jih oblikovali z nenehnim kombiniranjem induktivnega in deduktivnega raziskovanja. Šlo je torej za nekakšno abdukcijo, ki je precej običajen pristop znotraj GT. Deduktivni del raziskave predstavlja predvsem teoretični uvod, prek katerega smo razvili senzitivirajoče koncepte; reakcijsko in kontributivno participacijo v urejanju prostora. Senzitivirajoči koncepti so nekakšne smernice raziskovalcu in tako opredeljujejo območje raziskovanja. Nato so bile na podlagi obravnavane izbrane teorije in primerov opredeljene bistvene kategorije raziskave: grožnja, pričakovanja, strukturne možnosti in socialni kapital. Poleg že pojasnjene teoretičnega dela in tovrstne opredelitve senzitivirajočih konceptov in kategorij smo sklepe članka utemeljili predvsem na praktičnem delu, v katerem je šlo za študijo primerov. Izbrana sta bila dva primera, in sicer smo pri izbiri izhajali iz senzitivirajočih konceptov in postavljenih kategorij in tako izbrali primera, ki poudarjeno izražata (vsaj nekatere) izbrane kategorije. Šlo je za izbiro, utemeljeno z vsebino, ki jo izražata študiji primerov. V prvem primeru (Fondovi bloki) se poudarjeno izražata kategorija *grožnja*, medtem ko se v drugem primeru (park Tabor) izražata kategorija *strukturnih možnosti*, oba primera pa lahko primerjamo tudi v kategorijah *socialni kapital* in *pričakovanja*. Oba izbrana primera sta iz Ljubljane.

V izbranih primerih, torej dveh lokalnih pobudah, smo teoretično izbrali potencialne intervjuvance. Metoda GT praviloma vključuje teoretično izbiro vzorca – pri teoretično izbranem vzorčenju gre za namensko izbiro (naslednjih) enot na podlagi prej pridobljenega znanja in ugotovitev (Kavčič, 2012). Intervjuvanje smo končali ob nastopu saturacije – na ravni vsakega primera posebej. V prvem primeru smo začeli intervjuvati lokalne prebivalce, vpete v lokalno pobudo, nato smo intervjuvali prebivalce, ki niso bili vpeti v lokalno pobudo, tiste, ki ji nasprotujejo, prebivalce okoliških sosesk itd. Podobno smo intervjuvance izbirali v drugem primeru, le da je šlo za osebe,

povezane z lokalno pobudo za park Tabor. Začeli smo intervjuvati vpete v lokalno pobudo, nadaljevali z lokalnimi prebivalci, nato intervjuvali vključene v lokalno pobudo, ki ne prebivajo v soseski, itd. Tudi med naštetimi skupinami smo intervjuvance izbirali na podlagi določenih značilnosti, ki smo jih na podlagi analize prejšnjih intervjujev opredelili kot pomembne. Ker se je v obeh primerih pokazalo, da je zelo pomemben sogovornik obeh lokalnih pobud mesto oziroma ustanove, ki bi jih lahko uvrstili pod mestno upravo, smo opravili tudi intervjuja s predstavniki oddelka za urejanje prostora in komisije za pobude občanov. Ti ustanovi smo izbrali na podlagi podatkov, ki smo jih pridobili prek intervjujev z lokalnima pobudama.

Podatke, pridobljene z intervjuji, smo analizirali s kodiranjem. Najprej z odprtim kodnim sistemom (ang. *open coding*), s čimer smo oblikovali koncepte, nato z osnim kodiranjem (ang. *axial coding*) in nazadnje s selektivnim kodiranjem (ang. *selective*). Koncepte smo povezali v substancialne teorije in tako oblikovali sklepe raziskave.

4 Rezultati

4.1 Prvi primer: Fondovi bloki

Fondovi bloki so ljubljanska soseska, ki meji na športni stadion Bežigrad. Zgodovino soseske je analizirala Nataša Žlender (1987). Bloki so bili zgrajeni v tridesetih letih kot železničarska kolonija. V Fondovih blokih, ki se tako imenujejo zaradi gradnje v okviru železničarskega fonda, je prebivalo 125 družin in nekaj posameznikov. Splošni skupni imenovalec prebivalcev soseske je bila povezanost z Jugoslovanskimi železnicami. To se je sicer z leti rahljalo, vendar je bila kljub temu po drugi svetovni vojni več kot polovica prebivalcev soseske še vedno povezana z železnicami. Železnice so bile v tistih časih dobro združeno organizirane in so pomagale reševati stanovanjski problem uslužbencev. Že gradnjo Fondovih blokov je vodil odbor, razdeljen v upravni in nadzorni del. Soseska je že od izgradnje močno povezana z vrtovi. Železničarji so lahko izbirali med stanovanji na različnih lokacijah. Pogosto je bil glavni vzrok za izbiro stanovanja v Fondovih blokih prav vrt, ki je pripadal stanovanju. Kvadratura zemljišč, namenjena vrtovom, se je z leti zmanjšala. Posledica tega je bila ponovna razdelitev vrtov, ki je izhajala iz solidarnosti med prebivalci soseske.

Analizo primera Fondovih blokov smo izbrali ob domnevi, da gre za dokaj klasičen primer mobilizacije prebivalcev, ki jo je spodbudila grožnja vrednosti nepremični in/ali kakovosti življenja v soseski. Mobilizacijo je sprožil načrt prenove bežigradskega stadiona – gre za javno-zasebno partnerstvo, v katero sta vključena občina in zasebnik. Kaže, da primaren dejavnik mobilizacije prebivalcev izhaja iz občinskega vložka v javno-zasebno partnerstvo: gre za parcelo, na kateri imajo prebivalci vr-

tove. Obstajajo določene nejasnosti glede lastništva omenjene parcele, vendar te niso predmet članka. Naša raziskava kaže, da so vrtovi osrednji skupnostni prostor, tudi v smislu zgodovine soseske. V preteklosti se je že razmišljalo o gradnji na parceli, na kateri so vrtovi, vendar do tega nikoli ni prišlo. Prebivalci so v teh primerih oblikovali neke vrste organiziran odpor, vendar intervjuji ne potrjujejo, da bi to vplivalo za današnjo lokalno pobudo. Grožnja (zadnjih let) je skupnost – poleg mobilizacije – močno povezala, saj prebivalci, odkar so združeni v lokalno pobudo, veliko več sodelujejo, kot so prej, pred nastopom grožnje. Prirejajo razstave, piknike in organizirajo medsebojno solidarno pomoč – na primer v obliki prekopavanja vrtov. Tu bi lahko sklenili, da lahko zunanji dejavnik, na primer grožnja, spodbudi raven socialnega kapitala. Socialni kapital temelji na močnejših vezeh in močno povezani skupnosti. Prebivalci so bili zelo povezani že od nastanka soseske. Šlo je za železničarski fond, torej so bili moški stanovalci povezani prek službe, ženske prek skrbi za dom in vrtove, otroci pa prek obiskovanja iste šole (Žlender, 1987). Kot lahko sklepamo iz intervjujev, se je povezanost na ravni soseske sčasoma zmanjševala, nato pa jo je zunanja grožnja, torej prenova stadiona, obudila. Torej je šlo za visoko stopnjo (prikritega) vezivnega socialnega kapitala. Da gre za vezivni socialni kapital, sklepamo predvsem iz intervjujev ljudi, ki prebivajo v okolici soseske oziroma so namerniki, in to krajši čas. Ne udeležujejo se skupnih dogodkov, organiziranih s strani lokalne pobude, saj se ne čutijo kot del skupnosti. Med raziskovanjem se je za zelo pomembno pokazala zgodovina soseske. Ugotovili smo, da lokalna pobuda temelji na zgodovini soseske. Eden od ciljev lokalne pobude je namreč revitalizacija strukture upravljanja soseske iz prejšnjih desetletij. Udeleženi v lokalno pobudo svojega nasprotnika prepoznajo v koaliciji investitorja in ustanov, kar se do neke mere prekriva z marksistično kritiko urejanja prostora (na primer Molotch, 1976 in 1988). Njihovo delovanje je osredotočeno na iskanje (pravnega) načina, na katerega bi načrtovani poseg in s tem povezano prenova stadiona v tej obliki onemogočili. Dinamika delovanja lokalne pobude je pogosto odvisna od dejanj lokalnih ustanov, odgovornih za urejanje prostora. Pri-

Slika 1: Lokalna skupnost na vrtovih ob Fondovih blokkih (vir: internet 1)

čakanja udeleženih lokalnih pobud so različna, v splošnem izražajo mnenje, da lokalne pobude v Sloveniji težko vplivajo na urejanje prostora, medtem ko se glede pričakovanj v zvezi z njihovo lokalno pobudo mnenja udeleženih precej razlikujejo, kaže pa se, da globlje vpeti verjamejo v uspešnost te pobude. Tudi ti sicer ocenjujejo, da strukturne možnosti za vključevanje lokalnih pobud v urejanje prostora niso preproste oziroma da imajo lokalne pobude premalo moči, da bi lahko vplivale na postopke urejanja prostora. To moč lahko pridobijo le z izjemnim trudom in veliko mero prizadevanja. O tem intervjuvanci največkrat sklepajo iz svojih izkušenj na primeru lokalne pobude Fondovih blokov.

Kot pomemben dejavnik mobilizacije se kaže tudi način, na katerega so bili nekateri prebivalci seznanjeni z vlogo svoje parcele v projektu prenove stadiona. Nekateri so se namreč s tem seznanili, šele ko je bila okrog parcele, na kateri so obdelovali vrtove, postavljena gradbena ograja. To je, kot kaže raziskava, še dodatno spodbudilo mobilizacijo lokalnih prebivalcev, hkrati pa zmanjšalo možnost vzpostavitve smiselnega dialoga s predstavnikom investitorja.

4.2 Drugi primer: park Tabor

Park Tabor se nahaja na vzhodni strani središča Ljubljane, med stavbo športnega društva Tabor, hotelom Park in cerkvijo Srca Jezusovega. Tabor zaznamuje visoka koncentracija kulturnih ustanov, tam so muzej sodobne umetnosti, slovenski etnografski muzej, narodni muzej, zavod Bunker itd. V četrti je tudi več subkulturnih ustanov, največ jih je na severni strani Metelkove mesta. Večina kulturnih ustanov je združena v tako imenovano Kulturno četrt Tabor. V soseski prevladujejo stanovanjske hiše, poleg tega pa so v njej še izobraževalne in vladne javne ustanove, študentski in dijaški dom, dom upokoencev, območje pa je opremljeno tudi s turistično infrastrukturo. Poleg prej omenjenih kulturnih ustanov v soseski delujejo tudi kulturne in kreativne industrije, zgoščenost teh pa opazimo predvsem severno od Slomškove ulice (Žaucer idr., 2011). Socio-eko-

Slika 2: Dogodek v parku Tabor – Sejem presenečenja (foto: Matjaž Tancič)

nomska analiza prebivalstva je verjetno v tem primeru manj smiselna, saj gre za zelo heterogeno sosesko, v kateri so nove nadstandardne stavbe ter starejše hiše in bloki. V soseski bi, izhajajoč iz številnih novogradenj, lahko zaznali trend gentri-fikacije. Med prebivalstvom soseske je pomemben visok delež začasnih prebivalcev – to so predvsem prebivalci študentskega in dijaškega doma ter doma upokojeincev (Žaucer idr., 2010).

V primeru lokalne pobude revitalizacije parka Tabor najprej opazimo, da ta ne izhaja iz neposredne grožnje. Čeprav je bil park pred začetkom revitalizacije očitno fizično degradiran in za potencialne obiskovalce neprivlačen, tega lokalni prebivalci niso zaznali kot grožnjo kakovosti vsakdanjega življenja, vsaj ne v tej meri, da bi jih to mobiliziralo.^[6] Hkrati opažamo, da med lokalnimi prebivalci ni močne povezanosti – prebivalci so v sosesko vpeti šibko in na ravni območja ne obstaja povezana lokalna skupnost. Če vpeljemo teorijo socialnega kapitala, se izkaže, da ta v odnosu do lokalne pobude ni pogojen z lokalnostjo oziroma bivanjem na območju. Druženje v parku, povezanost in identifikacija z območjem so v tem primeru manj povezani z lokacijo bivanja. Tako si z omenjeno teorijo v odnosu do participacije oziroma lokalne pobude ne moremo veliko pomagati, razen če jo prenesemo na raven skupnosti in nevladnih organizacij. Lokalna pobuda temelji na povezanosti različnih nevladnih organizacij^[7], katerih skupni imenovalec sta kultura in ustvarjalnost^[8]. Proces revitalizacije parka Tabor pa temelji na vključevanju različnih skupnosti, vsaj v smislu zagotavljanja vsebine dogajanja v parku. Gre za različne ustvarjalne skupnosti, ki v parku organizirajo dogodke oziroma v njih sodelujejo. Tudi posamezniki, ki se dogodkov udeležujejo, ne prihajajo nujno iz tega dela Ljubljane. Lokalni prebivalci, ki zahajajo v park, se tam družijo z znanci, ki prav tako niso nujno njihovi sosedi. Iz tega sklepamo, da lokalna pobuda izhaja iz šibko povezanega omrežja skupnosti in posameznikov, prav zaradi te šibke povezanosti pa je vključevanje posameznikov in skupnosti v dogajanje v parku oziroma lokalno pobudo veliko lažje. Gre torej za lokalno pobudo, ki pa v nasprotju s pobudo iz Fondovih blokov ne privablja le lokalnih prebivalcev in ne temelji na medsebojni povezanosti teh, ampak gre za pobudo, ki izhaja iz omrežja različnih skupnosti, ki jih povezuje ta urbani življenjski stil in ustvarjalnost. Prav to potrjuje naša raziskava.

Pričakovanja lokalne pobude so, to kažejo nekateri intervjuji, temeljila na tujih podobnih primerih urbanih revitalizacij. Na nekaterih mestih bi bilo verjetno primerneje govoriti o navdihu kot o pričakovanjih. V intervjujih manj vpetih v lokalno pobudo se kaže presenečenje nad uspehom lokalne pobude, v smislu, da tovrstnih lokalnih pobud v Ljubljani niso poznali. Pomembno je tudi, da je lokalna pobuda revitalizacije parka Tabor postala navdih za nekatere druge lokalne pobude na ravni mesta.

Analizirali smo tudi institucionalno podporo lokalni pobudi revitalizacije parka Tabor. Pomembna spodbuda za nastanek lokalne pobude so bili evropski projekti, prek katerih so različne nevladne organizacije podprle lokalno pobudo. Na drugi strani smo opazili, da lokalna pobuda nima določenega sogovornika na strani občinskih in lokalnih ustanov, ki bi imel moč odločanja in oblikovanja urbane politike na lokalni ravni. S tem ne mislimo, da lokalna podpora ni bila podprta s strani ustanov – saj je bila deležna podpore s strani Mestne občine Ljubljana, Četrtni skupnosti Center in tudi nacionalnih ustanov. Kar želimo poudariti, je, da lokalna pobuda nima neposrednega sogovornika na ravni ustanov, zaradi česar se mora obračati na množico različnih ustanov in posameznikov, ki delujejo znotraj teh ustanov. To pomeni zelo zapleteno okolje za urejanje prostora od spodaj, kar kot kaže naša raziskava, odvrne mnogo posameznikov in lokalnih pobud od kontributivne participativne prakse urejanja prostora. Osrednja nevladna organizacija (v nadaljevanju: NVO) iz lokalne pobude je namreč že dalj časa aktivna na področju urejanja prostora – pogosto na način *od spodaj*. Zato je izkušena pri vzpostavljanju odnosa s pomembnimi ustanovami in dobro pozna njihov sistem delovanja.

Tako se kaže potreba po organizacijah, ki bi bile nekakšen most med predvsem mestnimi ustanovami in lokalnimi pobudami ter angažiranimi posamezniki. Pogosto se namreč druge lokalne pobude obračajo na NVO, vključene v revitalizacijo parka Tabor (ProstoRož) s pobudo za sodelovanje v procesu revitalizacije parka Tabor in z željo po sodelovanju v revitalizaciji drugih urbanih prostorov. Tudi intervjuvani posamezniki bi se v primeru zadev, povezanih s parkom Tabor, obrnili na omenjeno NVO, ne pa na mesto. To velja tudi v primerih, ki neposredno zadevajo mestne ustanove. Iz tega sklepamo, da bi tovrstne ustanove ali organizacije, ki bi bile sogovornik za lokalne pobude, lahko imele spodbuden vpliv na razvoj kontributivne participacije. To utemeljujemo tudi s svojo raziskavo, ki kaže, da se veliko sicer ustvarjalnih posameznikov in skupnosti ne odloči za izvedbo svojih pobud prav zato, ker ne vedo, na koga naj se obrnejo, hkrati pa pričakujejo zapleten pravnoadministrativni sistem, v katerega bi se s svojo pobudo morali vključiti. Tovrstna stališča je izrazilo veliko intervjuvanec, ki sicer sodelujejo v pobudi revitalizacije parka Tabor, vendar prebivajo drugje. V lokalnih skupnostih, v katerih bivajo, se v lokalne pobude ne vključujejo tudi zato, ker niso vpeti v sosesko ali ker tam nimajo znancev.

5 Razprava

V razpravi poudarjamo ugotovitev, da se lokalne pobude lahko razvijejo tudi neodvisno od zunanje grožnje – lahko so samonikla omrežja različnih skupnosti. Navedeno potrjuje naš drugi primer, park Tabor, in to je na prvi pogled v nasprotju s

tezami, da na participacijo v urejanju prostora pozitivno vpliva kombinacija percepcije grožnje in visoke stopnje socialnega kapitala na ravni soseske (glej Larssen idr., 2004), je pa v skladu s teorijami, ki pojasnjujejo kulturne spremembe v odnosu do postmoderne družbe in navajajo povečanje spontanosti, s specifično zadevo povezanih družbenih akcij (Inglehart in Welzel, 2005). To ne pomeni, da pojav grožnje s tem izgubi svojo pomembnost v smislu dejavnika, ki spodbudi oblikovanje lokalne pobude na določenem območju. Kot navaja Richard Sennet (2005), je pojav grožnje spodbuden za razvoj skupnosti e identitete. Vendar pa hkrati obstajajo oblike participacije, ki se razvijejo neodvisno od percepcije zunanje grožnje. Temu pritrjuje tudi Jim Diers (2006) v svoji analizi podpore lokalnim pobudam, iz katere lahko sklepamo, da se ljudje v določenih primerih izogibajo klasičnim načinom participacije, hkrati pa jih zanimajo novi skupnostni načini takega delovanja. Teh ne moremo analizirati s pomočjo teorije socialnega kapitala oziroma lokalne skupnosti, saj kot potrjuje analizirani primer parka Tabor, lokalna skupnost ni nujno skupnost lokalnih prebivalcev, ampak skupnost, ki se na neki način povezuje ali celo identificira s specifičnim urbanim krajem, v našem primeru s parkom Tabor. Torej ne gre za klasično lokalno skupnost, ampak za veliko bolj postmoderno obliko lokalne skupnosti, ki se od moderne loči predvsem v svoji začasnosti in po tem, da temelji na izbiri posameznika, zaradi česar mu ni pripisana. To se ujema s teorijo skupnosti v postmoderni družbi (glej Bauman, 2001). Hkrati obravnavani primer park Tabor kaže, da so postmoderne skupnosti, čeprav v svoji začasnosti, lahko povezane z določenimi lokalnostmi. Raimondo Strassoldo (1990) lokalizem opredeljuje kot pomemben element vsakdanjega življenja, ki iz postmoderne družbe ni izginil, le transformiral se je v *novi lokalizem*. Koncept novega lokalizma temelji na tem, da izhaja iz prostovoljne posameznikove izbire in kot tak ni samoumeven – v nasprotju z lokalno pripadnostjo v tradicionalni družbi. Do članov skupnosti je novi lokalizem bistveno manj zahteven in manj omejujoč v smislu omejevanja stikov posameznika z drugimi skupnostmi. Torej naš drugi obravnavani primer kaže, da ni le lokalna skupnost tista, ki se vključuje v participativne prakse, temveč da lahko gre tudi za druge skupnosti, ki se povezujejo glede na življenjski stil in identificirajo z določenim prostorom. S tem se odpira vprašanje različnih urbanih populacij. Guido Martinotti (1996) navaja štiri različne urbane populacije: prebivalce (ang. *inhabitants*), vozače (ang. *commuters*), uporabnike mesta (ang. *city users*) in metropolitanske poslovneže (ang. *metropolitan businessmen*). Če opredeljene urbane populacije prenesemo na skupnosti, vključene v lokalno pobudo park Tabor (v tem primeru govorimo o aktivno in pasivno vključenih), potem lahko primer navedenega parka povežemo z Martinottijevo teorijo. Uporabniki mesta so lahko vključeni v participativno prakso oziroma lokalno pobudo in tako prispevajo k večji kakovosti življenja v določenem kraju. Torej uporabniki mesta

niso nujno le »veter v jadra« procesu urbane gentrifikacije, še posebej ob domnevi, da prisotnost uporabnikov mesta ni moteča za lokalne prebivalce. Konfliktni primeri, povezani z gentrifikacijo, niso redkost, na primeru Londona jih analizira Jon May (1996), potencialno konflikten odnos med lokalnimi prebivalci in neprebivalci soseske v participativnih praksah pa pojasnjujeta tudi Jonathan Lepofsky in James Fraser (2003), ki posebej poudarjata primere, v katerih se skupnost (oziroma posameznik) identificira s participacijo v urejanju prostora, ki pa ni prostor njenega bivališča. To so lahko tudi profesionalni spodbujevalci oblikovanja skupnosti, katerih življenjski slog in naravnost poudarjata globalnost in manjšo lokalno vpetost, hkrati pa sodelujejo v participativnih praksah od spodaj. Tako so lahko njihovi cilji v nasprotju s cilji lokalnih prebivalcev (prav tam). Na primeru parka Tabor bi tako lahko prihajalo do nasprotnih interesov, s tem pa tudi do nestrpnosti med lokalnimi prebivalci in tistimi, vključenimi v lokalno pobudo, vendar naša raziskava kaže drugačno sliko. Lokalnim prebivalcem je prisotnost *uporabnikov mesta* v njihovem okolišju všeč, pogosto pa udeleženi v lokalno pobudo oziroma obiskovalcev dogodkov v parku sploh ne ločijo, kar kaže na skupnost, povezano s šibkimi vezmi. To je pomembno, če vpeljemo teorijo socialnega kapitala, ki ga z lokalno participacijo povezujejo mnogi avtorji (na primer Marschall, 2001; Lepofsky in Fraser, 2003; Leleveldt, 2004; Hays in Kogl, 2007; Márquez, 2011, ter Cirman idr., 2013).

Socialni kapital na primeru lokalne pobude v parku Tabor bolj temelji na šibkih vezeh kot na močnih. Vloga šibkih vezi je lahko v procesu participacije celo pomembnejša od močnih. Prvič zato, ker je omrežje, povezano s šibkimi vezmi, večje in tako omogoča mobilizacijo več sredstev (Granovetter, 1973). Za nas je ta ugotovitev še zanimivejša, če navedeno tezo povežemo z ustvarjalnimi posamezniki, ki jih Richard Florida združuje v ustvarjalni družbeni razred, v slovenskih raziskavah pa jih imenujemo *posamezniki z ustvarjalnimi poklici* (glej Florida, 2004; Egedy in Kovacs, 2010, in Kozina, 2014). Florida trdi, da ustvarjalnejši posamezniki iščejo skupnosti, spletene iz šibkih vezi, ki so do teh posameznikov manj zahtevne, posledica pa je, da se posameznik v tovrstne skupnosti lažje vključi, saj je taka skupnost zanj manj omejujoča. To lahko delno potrdimo s tezo Herberta Gansa (1969), ki navaja primere, v katerih so prav ustvarjalni posamezniki tisti, ki se v skupnostih, povezanih z močnimi vezmi, najprej ne počutijo dobro. Naša raziskava je pokazala, da pomemben del vključenih v lokalno pobudo v parku Tabor opravlja ustvarjalni poklic, kar potrjuje tezo Florida. Hkrati primer parka Tabor kaže, da lokalna pobuda ne izhaja nujno iz lokalne skupnosti, ampak iz lokalnih skupnosti. Torej lokalna pobuda lahko pomeni virtualni in fizični stik različnih skupnosti in tako ne gre več za skupnost, ampak za družbeno omrežje, sestavljeno iz različnih skupnosti, kar se do neke mere sklada s teorijo skupnosti Sorokina in Zimmer-

Preglednica 1: Poudarjene razlike med obravnavanima lokalnima pobudama

področje/lokalna pobuda	Fondovi bloki	park Tabor
socialni kapital	Vključene povezujejo močne vezi.	Vključene povezujejo šibke vezi.
vzrok nastanka	Zaznana zunanja grožnja – prenova stadiona.	Želja po revitalizaciji soseske in sekundarno parka, izvedbo pa spodbudi razpoložljivost sredstev.
odnos s pristojnimi ustanovami, zadolženimi za urejanje prostora	Očitna vrzel med ustanovami in lokalno pobudo ter medsebojno nasprotovanje.	Lokalna pobuda v ustanovah išče sogovornika – uspehi različni. Občasno je deležna podpore. Kaže se šibko horizontalno sodelovanje med ustanovami.
struktura lokalne pobude	Strukturirana lokalna pobuda iz predstavnikov posameznih blokov in koordinacijskega odbora. Gre za nekakšno predstavništvo lokalnih prebivalcev.	Omrežje različnih vključenih skupnosti. Določena organizacija je vodilna in ima vlogo koordinatorja v omrežju.
posluževanje formalnih oblik sodelovanja z ustanovami	Javne razgrnitve in vključevanje v formalne postopke, povezane z načrtovanimi posegi.	Sodelovanje na različnih razpisih na lokalni in nacionalni ravni v smislu pridobivanja sredstev za aktivnosti, povezane z revitalizacijo parka.
legitimizacija	Legitimnost lokalne pobude je formalno preverjena med prebivalci soseske.	Raziskava mnenj in stališč lokalnih prebivalcev (vzorec) pred začetkom revitalizacije parka. Na podlagi te raziskave je bil park izbran kot prostor za revitalizacijo.
samoocenjevanje	Intervjuji kažejo, da so uspehi lokalne pobude presegle pričakovanja udeleženi.	Intervjuji kažejo, da so uspehi lokalne pobude presegle pričakovanja udeleženi.
formalizacija	Lokalna pobuda ni formalizirana.	Nekatere skupnosti in organizacije, vključene v lokalno pobudo, so formalizirane, vendar ne kot lokalna pobuda za revitalizacije parka Tabor.
podpora med lokalnimi prebivalci	Naša raziskava kaže visoko podporo lokalni pobudi med lokalnimi prebivalci, obstajajo tudi nasprotniki, vendar pa je njihovo število majhno.	Naša raziskava kaže visoko podporo lokalni pobudi med lokalnimi prebivalci. Določene lokalne organizacije, sicer zelo redke, pobudi nasprotujejo.
aktivno vključevanje v lokalno pobudo	Aktivno so v lokalno pobudo vključeni nekateri od lokalnih prebivalcev. Pogosto so to tako imenovani predstavniki blokov. Naša raziskava kaže, da večina teh obdeluje vrt, ki je na parceli, za katero načrt prenove stadiona predvideva novo rabo. V skoraj vseh primerih gre za prebivalce soseske.	Aktivno so vključene predvsem skupnosti, ki sodelujejo v vsebinskem programu parka Tabor, in tudi posamezniki iz soseske. Pogosto gre za posameznike in skupnosti, povezane z ustvarjalnimi poklici oziroma s tako imenovanimi kreativnimi industrijami. Bivanje v soseski ni pogoj za sodelovanje – večji delež aktivno vključenih ne prebiva v soseski. Prav ti pogosto nimajo izkušenj s participacijo v urejanju prostora na območju, na katerem imajo prebivališče.
pasivno vključevanje v lokalno pobudo	Večinoma prebivalci soseske – večje število teh.	Lokalni prebivalci, prebivalci mesta in drugih mest. Lokalni prebivalci se več vključujejo v športno dogajanje v parku med tednom, obiskovalci od drugod pa park največkrat obiščejo med vikendom, ko so v parku posebni dogodki.
oblika aktivnega sodelovanja déležnikov v lokalni pobudi	Lokalni prebivalci se v lokalno pobudo največkrat vključijo na podlagi osebnega stika z bolj vpetimi v pobudo.	Največkrat se povežejo z osrednjo organizacijo v lokalni pobudi. Tako bi ravnali tudi lokalni prebivalci, ki bi v parku želeli organizirati nove javne dogodke – obrnili bi se na omenjeno osrednjo organizacijo.
kommunikacija z lokalno pobudo	Najpomembnejša je osebna komunikacija z najbolj vpetimi v lokalno pobudo ter komunikacija prek objav na oglasnih deskah posameznih blokov.	Poleg osebne komunikacije je zelo pomembna komunikacija, ki poteka prek družbenih omrežij in v parku na tabli, ki je predvidena za to in doseže predvsem lokalne prebivalce.
Cilji	Ohranitev zelenice, vendar se kot cilj sčasoma pojavi tudi revitalizacija socialne skupnosti, tudi v smislu upravljanja soseske.	Cilja: revitalizacija parka s poudarkom na vključevanju skupnosti od spodaj. Dolgoročni cilj: da bi bilo več lokalni pobud, ki bi pristopile k revitalizaciji prostorov.

mana (1929, navedeno v Mlinar 1973). Hkrati so te lokalne skupnosti povezane z odločevalci oziroma ustanovami za urejanje prostora prek NVO, ki je tudi nosilec lokalne pobude. To nas ni presenetilo, NVO so namreč lahko nekakšen most med skupnostjo in ustanovami, saj javnost nima sredstev (na primer potrebnega znanja) niti kadrovskega potenciala (Bizjak, 2012). Potencial NVO v smislu revitalizacije stanovanjskih sosesk poudarjajo tudi drugi avtorji (na primer Ploštajner idr., 2003, ter Filipovič Hrast in Dekker, 2007).

Naš prvi primer, primer Fondovih blokov, je bolj klasičen primer lokalne participacije, ki je posledica percepcije zunanje grožnje in temelji na visoki stopnji socialnega kapitala. V primeru Fondovih blokov temelji ta na močnih vezeh, kar je običajno za starejše delavske soseske, v katerih so prebivalci povezani prek bivanja in dela. Križnik ta občutek povezanosti sicer opredeli kot zamišljen. Avtor izhaja iz teorije zamišljene skupnosti Benedicta Andersona (1983, navedeno v Brint, 2001), vendar doda, da imajo te zamišljene skupnosti stvarne učinke na odnose med pripadniki teh skupnosti (Križnik, 2008 in 2009). V našem primeru je šlo za zamišljeno skupnost, ki je temeljila na prikritem socialnem kapitalu, ki pa ga je revitalizirala zunanja grožnja. Stvarni učinek zamišljene lokalne skupnosti se je izrazil v lokalni mobilizaciji v obliki lokalne pobude. Čeprav moramo poudariti, da Fondovi bloki niso bili klasična delavska soseska, saj je bilo prvotno prebivalstvo iz različnih družbenih razredov, so prebivalce vseeno povezovala močne vezi. To kaže predvsem velika mera solidarnosti med prebivalci soseske v preteklosti in pogosto skupno vsakodnevno preživljanje prostega časa. Pri oblikovanju socialne pobude je imel socialni kapital pomembno vlogo, lokalna pobuda pa je temeljila na (ostankih) socialnega kapitala iz preteklih let, ki ga je obnovila. Vseeno ne gre le za vezivni socialni kapital (ang. *bonding*), čeprav je ta zelo pomemben. Eno glavnih vlog je imel tudi premostitveni socialni kapital (ang. *bridging*), ki je bil pomemben predvsem za aktivnosti lokalne pobude. Člani so se povezovali s pomembnimi posamezniki, ki sicer niso bili prebivalci soseske, vendar pa so imeli neka strokovna znanja. Tako je lokalna pobuda pridobivala informacije, pomembne za njihove aktivnosti (pravna mnenja ipd.). Prav to pa je pogosto ločnica med načinom vključevanja v participativno prakso med delavskim in srednjim družbenim razredom, saj pripadniki nižjih razredov pogosto nimajo tovrstnega socialnega kapitala (glej Gans, 1969, in Marchal, 2001).

Za skupnost v primeru Fondovih blokov ni mogoče reči, da je bilo prekrivanje med lokalno pobudo in lokalno skupnostjo popolno, vseeno pa je bilo precejšnje. Kot pomembna se kaže skupnost posestnikov vrtov, ki jih je grožnja neposredno prizadela. Ta skupnost se v veliki meri prekriva s skupnostjo lokalnih prebivalcev. Vsekakor so vrtovi osrednji prostor za druženje soseske. Tako lahko tudi v tem primeru rečemo, da

ne gre samo za eno lokalno skupnost, ampak za več takih skupnosti, ki imajo lahko med seboj tudi napete odnose. Dejstvo je, da je skupnost, ki se je navezovala na prostor vrtov, številčna in medsebojno močno povezana.

Kot pomemben element v primeru Fondovih blokov se kaže specifična poznega vključevanja lokalnih prebivalcev v proces urejanja prostora v Sloveniji – torej pozna formalna participacija. Igor Bizjak (2012) sicer navaja, da je negativna nastojenost lastnikov zemljišč pri javnih razgrnitvah običajna praksa. Vseeno pa se nekateri avtorji sprašujejo (glej Peterlin in Cerar, 2011), ali niso so prav nepremišljene spremembe zakonodaje – za krajšanje postopkov in posledično izključevanje javnosti kot dejavnika, ki postopke podaljša – teh postopkov še podaljšale, vrzel med lokalnimi prebivalci in ustanovami pa dodatno poglobile. Javnost namreč procesa načrtovanja pogosto ne razume, saj je seznanjena le z rezultatom, le s končno rešitvijo (glej Bizjak, 2012). Da je to pomenilo dodaten dejavnik za mobilizacijo lokalnih pobud, potrjujejo tudi naši intervjuji. Hkrati je lokalna pobuda pokazala visoko mero organizacije in motivacije v smislu vključevanja v participativno prakso, da bi ohranila zeleno površino, na kateri so vrtovi, čeprav v kateri drugi obliki. Razlike med strukturo in načinom delovanja obeh lokalnih pobud povzemamo v preglednici 1.

6 Sklep

Namen članka ni bilo potrditi ali ovreči postavljene hipoteze, ampak s široko zastavljenimi hipotezami omogočiti induktivno pridobivanje novih dognanj. Tako lahko sklenemo, da teorija in tuji primeri kažejo, da so dejavniki, ki sprožijo participacijo v urejanju prostora, največkrat percepcija grožnje, pričakovani rezultat, ugodne strukturne možnosti in visoka stopnja socialnega kapitala. Grožnja kot dejavnik spodbudi reakcijsko participacijo, medtem ko razvite strukturne možnosti delujejo spodbudno na razvoj kontributivne participacije. Pričakovanja se kažejo kot pomembna v povezavi z motivacijo posameznikov za participacijo v urejanju prostora, čeprav je vloga pričakovani v naši raziskavi izražena manj izrazito kot vloga prejšnjih dveh navedenih dejavnikov. Socialni kapital se lahko razvije tudi zaradi percepcije grožnje. Visoka stopnja socialnega kapitala lahko spodbudi participativno prakso, vendar ni mogoče oblikovati enopomenskega sklepa, ki bi pojasnil vlogo socialnega kapitala v odnosu do participacije v urejanju prostora. Tudi nizka stopnja socialnega kapitala na lokalni ravni je lahko za razvoj participativne prakse ugodna. Iz primera parka Tabor bi lahko domnevali, da je prav nizka stopnja socialnega kapitala med lokalnimi prebivalci omogočila razvoj lokalne pobude, ki si je prizadevala za revitalizacijo parka. Če bi bila stopnja socialnega kapitala med prebivalci višja, bi se populacija uporabnikov mesta lahko dojemala kot grožnja.

V sklepu članka poudarjamo ugotovitev, da način vključevanja participacije v sistem urejanja prostora vpliva na razmerje med reakcijsko in kontributivno participacijo. Če sistem, v našem primeru govorimo o strukturnih možnostih, za participacijo ni ugoden, to spodbuja delež reakcijske participacije in zavira kontributivno participacijo. Kot neugoden označujemo sistem, v katerem skupnost težko vpliva na urejanje prostora oziroma je to časovno in administrativno zahtevno, hkrati pa je potencialen rezultat izjemno negotov. Vključeni v reakcijske participativne prakse imajo večji motiv, saj pomeni zaznana grožnja določeno tveganje za kakovost življenja, kar pomeni, da se bodo prizadeti vključili v participativno prakso, čeprav se vnaprej zavedajo šibkih možnosti za uspeh. Pripravljeni so tvegati, saj bi izvedba zaznane grožnje pomenila bistveno zmanjšano kakovost življenja ali pa občuten padec cen nepremičnin v določenem prostoru, soseski. Na drugi strani vključeni v kontributivno participativno prakso ne izhajajo iz grožnje, temveč iz priložnosti oziroma iskanja novih vsebin za degradirane prostore. Tovrstne lokalne pobude pogosto izhajajo iz ustvarjalnosti posameznih skupnosti in nimajo tako močnega motiva kot reakcijske lokalne pobude. Zaradi tega hitreje odnehajo oziroma kot pobude ugasnejo, če v ustanovah sistema urejanja prostora ne prepoznajo oziroma ne najdejo smiselnega sogovornika, ki bi jim pomagal uresničiti cilje pobude. Torej sistem urejanja prostora nima na voljo sredstev, s katerimi bi lahko na hiter, predvidljiv in preprost način podprl lokalne pobude. Tako lahko sklepamo, da so smiselne sistemske spremembe vključevanja skupnosti in lokalnih pobud v urejanje prostora, ki bi vključevanje kontributivnih lokalnih pobud olajšale v smislu bolj preprostega, učinkovitega in predvidljivega načina vključevanja lokalnih pobud v urejanje prostora. To seveda odpira vprašanje potencialnih sogovornikov lokalnih pobud na strani ustanov – če te niso dovolj blizu ljudem, se nanašajo na prevelike ozemeljske enote ali nimajo dovolj sredstev niti politične moči, potem niso sposobne spodbujati kontributivnih participativnih praks. V tovrstnih primerih se nekatera mesta odločijo za oblikovanje novih političnih teles, ki so bližje prebivalcem in delujejo na ravni sosesk (glej Musso idr., 2006). Prevelika centralizacija upravljanja namreč prizadene fleksibilnost mestne uprave, ta pa zato težje rešuje različne urbane probleme (glej Bačlija, 2011). Določen potencial se kaže tudi v NVO kot nekakšnem potencialnem mostu med lokalnimi odločevalci in oblikovalci politik ter lokalnimi skupnostmi. Vpeljava tovrstne prakse na primeru Ljubljane bi zahtevala določene spremembe v oblikovanju mestnega proračuna, saj morajo v takih primerih določena sredstva ostati na voljo lokalnim pobudam oziroma nevladnim organizacijam, ki sodelujejo z lokalnimi pobudami. To pomeni, da se načrt porabe določenega dela proračuna oblikuje v sodelovanju z lokalnimi pobudami. Gre za neke vrste participativno porabo proračuna. V takih primerih je smiselna vloga mestnih ustanov, ki morajo med lokalnimi prebivalci preveriti legitimnost

lokalnih pobud na področjih, na katera se nanašajo. Ni namreč nujno, da so pobudniki novih vsebin lokalni prebivalci, lahko so to tudi skupnosti, ki se identificirajo z določenim prostorom.

Članek lahko končamo s tem, da urejanje prostora na način od spodaj nujno potrebuje sogovornika od zgoraj, sicer prihaja do redukcije participacije v urejanju prostora na reakcijsko participacijo oziroma odziv lokalnih skupnosti na neki že pripravljen načrt ali projekt. Ker je med recesijo projektov manj, s tem pa več degradiranih območij, je smotrno bolj sistematično spodbujati razvoj kontributivne participacije v urejanju prostora. Potencial kontributivne participacije se kaže predvsem v iskanju novih vsebin za javne prostore in javno dostopne prostore v zasebni lasti (glej Jankovič Grobelšek, 2012), na primer prostore v slovenskih stanovanjskih soseskah, zgrajenih v drugi polovici 20. stoletja. Te soseske bodo zaradi starosti potrebne regeneracije, ki brez vključevanja lokalnih prebivalcev ne bo mogoča, saj je lastništvo razdrobljeno med zasebne lastnike, ki za zdaj le redko sodelujejo pri prenovi javnih prostorov, praviloma je prenova omejena na raven stanovanja ali bloka (Cirman idr., 2013). Sistem, ki bi spodbujal pobude lokalnih skupnosti in predvidel vlogo nevladnih organizacij pri upravljanju javnih prostorov v soseskah, bi lahko bil prvi korak k prenovam (javnih prostorov) v večjih ljubljanskih soseskah. Slovenija namreč nima vzpostavljene politike prenove večjih modernističnih stanovanjskih sosesk ne na nacionalni ne na občinski ravni (glej Ploštajner idr., 2004).

Za konec se bomo vrnili k postavljenima senzitivno občutljivima konceptoma, k reakcijski in kontributivni participaciji. Naša primera kaže, da obe lokalni pobudi vsebujejo elemente reakcijske in kontributivne participacije, le poudarek je različen, in še to v primeru Fondovih blokov le v začetni fazi, saj je lokalna pobuda del svojega kontributivnega potenciala. Tudi v primeru parka Tabor lokalni prebivalci (hipotetične) pritožbe občasno naslovijo na NVO, ki vodi lokalno pobudo, oziroma bi se v primeru pritožbe obrnili nanje in ne na občino.

.....
Aidan Cerar

Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije, Ljubljana,
Slovenija
E-pošta: cerar.aidan@gmail.com

Opombe

[1] Ferdinand Toennies (1957, navedeno v Brint, 2001) je skupnost opredelil kot dihotomijo med tradicionalnim ruralnim (*Gemeinschaft*) in modernim urbanim (*Gesellschaft*). Glavne značilnosti skupnosti *Gemeinschaft* so podoben življenjski slog, trdne vezi in manjše število pripadnikov, za skupnost *Gesellschaft* pa različen življenjski slog, šibke vezi in večje število pripadnikov.

[2] *Lokalna pobuda* je termin, ki ga izpeljujemo iz termina *civilna iniciativa*. Inicijativa slovenimo v pobuda, dodajamo pa pridevnik lokal-

na, s čimer ločimo pobude, ki se nanašajo na določen prostor, kraj oziroma lokalnost.

[3] Več o tem na spletni strani: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4608

[4] Pojem *grounded theory* (ang.) le redko slovenimo, če pa že, v utemeljena ali utemeljevalna teorija (Kavčič, 2012).

[5] Namerno uporabljamo izraz regeneracija, saj ta preže pojem preno-ve ter mu doda socialno in ekonomsko sestavino (Couch idr., 2003).

[6] Pred začetkom poseganja v park Tabor je bila opravljena raziskava na ravni soseske o željah in stališčih lokalnih prebivalcev – na podlagi te je tudi bil izbran park Tabor kot potencialen prostor revitalizacije. Po naših informacijah je bil avtor raziskave dr. Matjaž Uršič.

[7] Predvsem ProstoRož in zavod Bunker, v izrazito začetnem obdobju lokalne pobude pa je sodeloval tudi Inštitut za politike prostora.

[8] Kot vez med vključenimi se kaže tudi poklic (predvsem ustvarjalni poklici) in naši sklepi se v določeni meri skladajo z značilnostmi, ki jih Richard Florida (2002 in 2005) pripisuje tako imenovanemu ustvarjalnemu razredu. Ustvarjalni razred je sicer kot koncept sporen in deležen kritik, vendar se bomo tem izognili, saj družbena stratifikacija ni predmet tega članka.

Zahvala

Zahvaljujem se svojemu mentorju, profesorju Marjanu Hočvarju s Fakultete za družbene vede, profesorici Tadeji Zupančič s Fakultete za arhitekturo in docentu Matjažu Uršiču s Fakultete za družbene vede.

Viri in literatura

Arnstein, S. R. (2000): A ladder of citizen participation. V: Le Gales, P., in Stout, F. (ur.): *The city reader*, str. 240–252. London, Routledge.

Bačlija, I. (2011): Urbani menedžment v evropskem kontekstu. *Urbani izziv*, 22(2), str. 64–74. DOI: 10.5379/urbani-izziv-2011-22-02-006

Bauman, Z. (2004): *Liquid modernity*. Cambridge, Backwell.

Bizjak, I. (2012): Izboljšanje javne participacije pri prostorskem načrtovanju s pomočjo orodij spleta 2.0. *Urbani izziv*, 23(1), str. 36–48. DOI: 10.5379/urbani-izziv-2012-23-01-004

Blakeley, G., in Evans, B. (2008): It's like maintaining a hedge, constraints on citizen engagement in community regeneration in east Manchester. *Public Policy and Administration* 23(1), str. 100–113.

Brint, S. (2001): Gemeinschaft revisited: A critique and reconstruction of the community concept. *Sociological Theory*, 19(1), str. 1–24. DOI: 10.1111/0735-2751.00125

Bull Cento, A., in Jones, B. (2006): Governance and social capital in urban regeneration: A comparison between Bristol and Naples. *Urban Studies*, 43(4), str. 767–786. DOI: 10.1080/00420980600597558

Chasin, N. (2011): Arhitektura iz tkiva samega življenja, Team 10 in predzgodba participativnega urbanizma. *AB arhitektov bilten*, 188–189, str. 64–69.

Cirman, A., Mandič, S., in Zorič, J. (2013): Decisions to renovate: Identifying key determinants in central and Eastern European post-socialist countries. *Urban Studies*. DOI: 10.1177/0042098013482509

Couch, C., Fraser, C., in Percy, S. (2003): *Urban regeneration in Europe*. Oxford, Blackwell Science.

Čerpes, I. (2011): Razvoj sodelovanja javnosti pri načrtovanju posegov v prostor. *AB arhitektov bilten*, 188–189, str. 70–73.

Egedy, T., in Kovacs, Z. (2010): Budimpešta, mesto kot nalašč za razvoj kreativne industrije? *Urbani izziv*, 21(2), str. 58–68. DOI: 10.5379/urbani-izziv-2010-21-02-006

Diers, J. (2006): *Neighbor power, building community the seattle way*. Seattle, London, University of Washington Press.

Docherty, I., Goodlad R., in Paddison, R. (2001): Civic culture, community and citizen participation in contrasting neighbourhoods. *Urban Studies*, 38(12), str. 2225–2250. DOI: 10.1080/00420980120087144

Drapal Pak, D., Drevenšek, M., in Drapal, A. (2004): *Odnosi z lokalnimi skupnostmi*. Ljubljana, GV Založba.

Filipovič, M. (2007): *Družbena kohezija in soseska v pozni moderni*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Filipovič Hrast, M., in Dekker, K. (2009): Old habits die hard? Neighbourhood participation in post-WWII neighbourhoods in Slovenia and the Netherlands. *Cities*, 26(3), str. 148–157. DOI: 10.1016/j.cities.2009.03.002

Florida, R. (2002): *The rise of the creative class*. New York, Basic books.

Florida, R. (2005): *The flight of the creative class*. New York, Harper Collins.

Foster-Fishman, P., Pierce, S. J., in Van Egeren, L. A. (2009): Who participates and why: Building a process model of citizen participation. *Health Education & Behaviour*, 36(3), str. 550–569. DOI: 10.1177/1090198108317408

Granovetter, M. S. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), str. 1360–1380. DOI: 10.1086/225469

Gans, H. J. (1962): *The urban villagers: Group and class in the life of Italian-Americans*. New York, Free Press.

Harvey, D. (2008): The right to the city. *New Left Review*, 53, str. 23–40.

Harvey, D. (2012): *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana, Studia Humanitatis.

Hays, A. R., in Kogl, M. A. (2007): Neighborhood attachment, social capital and political participation: a case study of low and moderate income residents of Waterloo, Iowa. *Journal of Urban Affairs*, 29(2), str. 181–205. DOI: 10.1111/j.1467-9906.2007.00333.x

Ho, D. C. W., Yau, Y., Law, C. K., Poon, S. W., Yip, H. K., in Liusman, E. (2012): Socialna zdržnost pri urbani prenovi: ocena želja skupnosti. *Urbani izziv* 23(1), str. 49–63. DOI: 10.5379/urbani-izziv-2012-23-01-005

Hočvar, M. (2000): *Novi urbani trendi. Prizorišča v mestih – omrežja med mesti*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Inglehart R., in Welzel, C. (2005): *Modernization, cultural change and democracy. The human development sequence*. Cambridge, Cambridge University Press.

Internet 1: www.iztepac.net (sneto 18. 2. 2014).

Jankovič Grobelšek, L. (2012): Za javnost odprt zasebni prostor kot dopolnitev omrežja mestnega javnega prostora. *Urbani izziv*, 23(1), str. 25–35. DOI: 10.5379/urbani-izziv-2012-23-01-003

Jones, S. P. (2003): Urban regeneration's poisoned chalice: Is there an impasse in (community) participation – based policy? *Urban Studies*, 40(3), str. 581–601. DOI: 10.1080/0042098032000053932

Kavčič, M. (2012): Utemeljena teorija: kratek vpogled v epistemološka izhodišča in predstavitev t. i. grounded theory V: Frane, A., idr. (ur.): *Kvalitativno raziskovanje v interdisciplinarni perspektivi*, str. 163–177. Ljubljana, Inštitut za razvojne in strateške analize.

Kozina, J. (2014): *Razporeditev ustvarjalnosti v izbranih občinah Ljubljan-*

- ske urbane regije. Ljubljana, Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije.
- Križnik, B. (2008): *Kulturni okvir preobrazbe mest, lokalni odzivi na globalne izzive (primer Barcelone in Seula)*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Križnik, B. (2009): *Lokalni odzivi na globalne izzive: kulturni okvir preobrazbe Barcelone in Seula*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Larsen, L., Harlan, L. S., Bolin, B., Hachet, J. E., Hope, D., Kirby, A., idr. (2004): Bonding and bridging, understanding the relationship between social capital and civic action. *Journal of Planning Education and Research*, 24(1), str. 64–78. DOI: 10.1177/0739456X04267181
- Lavtar, R. (2007): *Sodelovanje prebivalcev v slovenskih občinah. Participacija prebivalcev pri odločanju o javnih zadevah na lokalni ravni v Sloveniji*. Maribor, Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila.
- Lelieveldt, H. (2004): Helping citizens help themselves, neighborhood improvement programs and the impact of social networks, trust, and norms on neighborhood-oriented forms of participation. *Urban Affairs Review*, 39(5), str. 531–551. DOI: 10.1177/1078087404263601
- Lepoški, J., in Fraser, J. C. (2003): Building community citizens: Claiming the right to place-making in the city. *Urban Studies*, 40(1), str. 127–142. DOI: 10.1080/00420980220080201
- Marschall, M. J. (2001): Does the shoe fit? Testing models of participation for African – American and Latino involvement in local politics. *Urban Affairs Review*, 37(2), str. 227–248. DOI: 10.1177/10780870122185271
- Mathers, J., Perry, J., in Jones, S. (2008): Exploring resident (non)participation in the UK New Deal for Communities Regeneration Programme. *Urban Studies*, 45(3), str. 591–606. DOI: 10.1177/0042098007087336
- Márquez, F., (2011): Santiago: modernizacija, segregacija in urbane identitete v 21. stoletju. *Urbani izziv*, 22(2), str. 14–24. DOI: 10.5379/urbani-izziv-2011-22-02-002
- Martinotti, G. (1996): *The new social morphology of cities. Management of Social Transformations – MOST*. Pariz, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- May, J. (1996): Globalization and politics of place: Place and identity in an inner London neighbourhood. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21(1), str. 194–215. DOI: 10.2307/622933
- Mlinar, Z. (1973): *Sociologija lokalnih skupnosti*. Ljubljana, Fakulteta za sociologijo, politologijo in novinarstvo.
- Molotch, H. (1976): The city as a growth machine: Toward a political economy of place, University of California – Santa Barbara. *American Journal of Sociology*, 82(2), str. 309–335. DOI: 10.1086/226311
- Molotch, H. (1988): Strategies and constraints of growth elites. V: Cummings, S. (ur.): *Business elites and urban development: Case studies and critical perspectives*, str. 25–47. Albany, State University of New York Press.
- Musso, A. J., Weare C., Oztas, N., in Loges, W. E. (2006): Neighborhood governance reformand networks of community power in Los Angeles. *The American Review of Public Administration* 36(1), str. 79–97. DOI: 10.1177/0275074005282586
- Peterlin, M., in Cerar, A. (2011): Načrtovanje mesta »od spodaj«. *AB arhitektov bilten*, 188–189. str. 33–39.
- Ploštajner, Z., Černič Mali, B., in Sendi, R. (2004): *Large housing eestates in Slovenia*. Utrecht, Utrecht University, Faculty of Geosciences.
- Putnam, R. (2000): *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York, Simon & Schuster.
- Rebernik, D. (2002): Urbano-geografsko proučevanje blokovskih-stanovanjskih sosesk kot element urbanističnega planiranja. *Dela*, 18, str. 463–475.
- Sennett, R. (2002): *The fall of the public man*. New York, Penguin Books.
- Sinclair, M. (1977): The public hearing as a participatory device: Evaluation of the IJC experience. V: Sewell, D. W. R., in Coppock, J. T. (ur.): *Public participation in planning*, str. 125–122. London, John Wiley & Sons.
- Strassoldo, R.(1990): Lokalna pripadnost in globalna uvrstitev. *Družboslovne razprave*, 7(10), str. 64–79.
- Uršič, M. (2008): Arhitektura bolečine – izkustvo bolečine in uveljavljanje telesu neprilagojenih družbenoprostorskih estetskih praks. *Družboslovne razprave*, 57(34), str. 59–77.
- Van Beckhoven, E., in van Boxmeer, B. (2007): Resident participation V: Van Kempen, R., Knorr-Siedow, T., in Tosics, I. (ur.): *Regenerating large housing estates in Europe: A guide to better practice*, str. 61–70. Utrecht, Utrecht University.
- Van Kempen, R., Murie, A., Knorr-Siedow, T., in Tosics, I. (2007): *Regeneracija velikih stanovanjskih sosesk v Evropi*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Wirth, L. (1938): Urbanism as a way of life. *The American Journal of Sociology*, 44(1), str. 1–24. DOI: 10.1086/217913
- Žaucer, T., Cerar, A., Peterlin, M., in Žlender, V. (2010): *Participacijska in organizacijska izhodišča za celovito urbanistično prenovu v Stari Ljubljani*. Ljubljana, Inštitut za politiko prostora.
- Žaucer, T., Uršič, M., Očkerl, P., Marn, T., in Peterlin, M. (2011): *Potentials of creative regeneration*. Ljubljana, Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije.
- Žlender, N. (1987): *Fondove hiše: Bivalna kultura prebivalcev železničarske kolonije s poudarkom na predvojni dobi*. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za etnologijo.